

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Кушнірук Мирослав Васильович

Вище професійне училище № 13, м. Івано-Франківськ, викладач (Україна)

e-mail: myroslav777k@mail.ru

РЕЗЮМЕ

Прискорення науково-технічного прогресу, розвиток ринкових відносин, інтеграція України в європейський економічний і освітній простір, інші чинники зумовлюють потребу вдосконалення підготовки сучасного конкурентоздатного робітника. Це підвищує вимоги до професійної освіти, яка наприкінці XX – на початку XXI ст. перетворилася у важливий соціальний інститут, що забезпечує формування фахової компетентності та особистісний розвиток молододі особистості.

Ключові слова: культура професійної діяльності, культура праці, професійно-технічний навчальний заклад, учень, викладач, майстер виробничого навчання, кваліфікований робітник, професійно-технічна освіта.

РЕЗЮМЕ

Ускорение научно-технического прогресса, развитие рыночных отношений, интеграция Украины в европейское экономическое и образовательное пространство, другие факторы обуславливают необходимость совершенствования подготовки современного конкурентоспособного рабочего. Это повышает требования к профессиональному образованию, которое в конце XX - начале XXI в. превратилось в важный социальный институт, обеспечивающий формирование профессиональной компетентности и личностное развитие молодой личности.

Ключевые слова: культура профессиональной деятельности, культура труда, профессионально-техническое учебное заведение, ученик, преподаватель, мастер производственного обучения, квалифицированный рабочий, профессионально-техническое образование.

ABSTRACT

The acceleration of the technological progress, the development of market relations and Ukrainian integration into the European economical and educational environment, and also other factors contribute that we need to improve our training technique of modern competitive worker. This things increases the demands on professional education, which at the end of the XX - XXI centuries become an important social institution that ensures the formation of a professional competence and personal development of the young person.

Keywords: professional work culture, work culture, vocational school, student, teacher, master of education, skilled workers, professional and technical education.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування культури професійної діяльності – важливий компонент організації навчально-виробничого процесу у закладах професійно-технічної освіти. Як складник загальної системи освіти, ПТО пройшла тривалий шлях розвитку, а на початку XXI ст. переживає складні процеси трансформації, пов'язані з внутрішнім реформуванням та інтеграцією у загальноєвропейський освітній простір. З'ясування ролі, місця, значення культури професійної діяльності у системі профетехосвіти потребує її розгляду в історичній ретроспективі та через призму сучасних суспільно-економічних реалій і освітніх викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У педагогічній науці немає єдиного підходу до визначення сутності методів, щодо формування культури професійної діяльності учнів у навчально-виробничому процесі професійно-технічних навчальних закладів. Так науковці наголошують на необхідності запровадження нових підходів у процес професійної підготовки фахівців, який детермінується чинниками трьох рівнів. А саме: мікрочинниками суб'єктивного характеру, які виражають готовність майбутніх спеціалістів до прийняття інновацій у змісті та методах їхньої професійної підготовки; мезочинниками, що вимагають модернізації змісту навчально-виробничого процесу у розрізі фахової підготовки кадрів профільних ПНТЗ; макрочинниками, що відображають трансформацію державної політики в галузі ПТО, яка повинна відповідати потребам суспільства, держави, працевдавці, окремих робітників [11; 15, с. 171-172].

Узагальнюючи європейський досвід професійної підготовки виробничого персоналу та чергові виклики, що стоять перед Україною у цій сфері, науковці визначили низку суперечностей, що супроводжують сучасний розвиток національної системи ПТО. Вони передусім проявляються, по-перше, у невідповідності між декларованим Україною прагненням інтегруватися в загальноєвропейську систему підготовки кадрів та відсутністю реальних практичних кроків у цьому напрямі; по-друге, у посиленні впливу ринку праці на підготовку робітничих кадрів та ігноруванні теоретичним обґрунтуванням цього процесу; по-

третє, у збільшенні ролі фахових спеціалістів в економічному розвитку держави та відсутності науково-педагогічного осмислення цього явища [11]. Означені й інші суперечності актуалізують потребу теоретичного осмислення та практичної апробації методики підвищення культури професійної діяльності учнів ПТНЗ технічного профілю.

Важливо відзначити, що у законодавчих актах та державних стандартах ПТО (зокрема й з підготовки робітників з ремонту автомобілів [1]) безпосереднього не ставиться питання про формування культури праці. Однак ці базові документи зобов'язують та виразно орієнтують на діяльність у цьому напрямі. Ідеться про забезпечення якості професійного навчання і виховання учнів; дотримання ними правил охорони праці; формування дбайливого ставлення до обладнання, засобів навчання; додержання правил внутрішнього розпорядку тощо. Наголошується на необхідності індивідуалізації навчання, розвитку дисциплінованості, самостійності, творчості учнів при опануванні знаннями, вміннями, навичками з певної професії та кваліфікації, а також мотивації, стимулюванні, моральному і матеріальному заохоченні їхньої навчально-виробничої діяльності [2]. На формування особистісних якостей, що визначають параметри культури праці, спрямовують усі базові нормативно-правові акти про розвиток освіти та ПТО у державі. А саме: укази Президента України «Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні (1996 р.)» [16], «Про Національну доктрину розвитку освіти» (2002 р.) [17], «Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні» (2004 р.) [18]; «Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні» (2004 р.) [6]; «Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах (2006 р.)» [13]; «Концепція розвитку професійно-технічної освіти» (2006 р.) [Конц]; «Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки» [5]; «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [8] тощо.

Аналіз цих документів дозволяє окреслити стрижневі аспекти, що актуалізують, стимулюють чи гальмують формування культури праці у ПТНЗ та визначають зміст, принципи, методи, форми, засоби діяльності у цьому напрямі. Таким чином ця проблема висувається в рівень державної значущості, стає стратегічно важливою для розвитку системи ПТО. Освітні документи окреслюють комплекс чинників, які визначають розвиток ПТО у ХХІ ст. в Україні: демографічні зміни (зменшення народжуваності, кількості працездатного населення); зростання пропозиції робочої сили порівняно з попитом; поглиблення суперечностей між попитом на висококваліфікованих робітників та існуючим рівнем їхньої кваліфікації; розвиток виробництва на засадах новітніх технологій; недостатня орієнтованість структури і змісту ПТО на потреби ринку праці та сучасні економічні виклики тощо [17; 6; 5].

У контексті зміни освітньої парадигми, підвищення вимог до споживача освітніх послуг, змін на ринку праці, зокрема й у системі працевлаштування випускників ПТНЗ, науковці (Н. Ничкало [9], С. Ніколаєнко [10], Н. Радіонова [14] тощо) вказують на дві визначальні взаємообумовлені тенденції розвитку ПТО на початку ХХІ ст.: стандартизація і варіативність. Стандартизація характеризує систему обмежень, які накладаються на варіативність у зв'язку з необхідністю забезпечення рівних можливостей навчання. Варіативність розглядається як здатність освіти відповідати мотивам, запитам різних груп учнів ПТНЗ та як можливість управляти змінами, інноваціями в єдиному освітньому просторі й адекватно реагувати на виклики зовнішнього середовища. Ці тенденції орієнтують на формування культури праці майбутніх фахівців через їхню соціалізацію, індивідуалізацію, розвиток компетентності [14, с. 132-133]. В контексті характеристики становища і тенденцій розвитку сучасної системи ПТО з'ясуємо сутність такого базового поняття нашого дослідження, як «навчально-виробничий процес» в ПТНЗ. Його основні параметри визначає «Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах» (2006 р.) з поправками 2008 і 2015 рр. [13]. Згідно з цим документом навчально-виробничий процес у ПТНЗ визначається як система організаційно-педагогічних, методичних і технічних заходів, спрямованих на реалізацію змісту і завдань ступеневі професійно-технічної освіти відповідно до державних стандартів. В основу його організації покладені принципи гуманістичної особистісно орієнтованої педагогіки, демократизму, незалежності від громадських об'єднань, співпраці педагогічних працівників, учнів, батьків та колективів підприємств.

У структурному відношенні навчально-виробничий процес у ПТНЗ технічного профілю включає підготовку загальнотехнічну, професійно-теоретичну і практичну, гуманітарну, фізичну, а також методичну, виховну, профорієнтаційну роботу. Він проводиться на основі єдиної системи планування, організації, обліку та порядку проведення різних форм контролю за рівнем знань, умінь та навичок учнів. Важливе значення для його розвитку має удосконалення навчально-матеріальної бази. Зміст навчально-виробничого процесу визначається профільними планами навчально-виробничої діяльності та планами занять тощо [13].

Окремого розгляду потребує комплекс проблем, що стосуються ролі та місця культури праці у системі ПТО та навчально-виробничому процесі ПТНЗ зокрема. Професійне виховання вчені трактують як основу соціалізації та формування культури праці особистості. У «широкому» розумінні воно трактується як функція суспільства, що забезпечує міжгенераційну передачу господарського і соціального досвіду; у «вужькому» - як багатовимірний процес, який охоплює взаємодію педагога та учня з формування професійних якостей, мотивів, цінностей майбутнього фахівця. Формування його культура праці як складника професійної культури розглядається як процес системного, цілеспрямованого розвитку професійної свідомості, що відбувається в межах й під впливом соціальних інститутів задля підготовки до продуктивної професійної діяльності та неперервного професійного вдосконалення впродовж життя. 3

таких позицій культуру праці учнів ПТНЗ розглядаємо як продукт і результат професійного виховання майбутніх робітників, що здійснюється у навчально-виробничому процесі. Одним з визначальних чинників її успішного формування є культура взаємин між учнями та педагогами в особі викладачів, майстрів виробничого навчання, а також виробничниками. Їхній характер визначається багатьма суб'єктивними та об'єктивними чинниками: соціальним, професійним, педагогічним досвідом; рівнем загальної освіти та фахово-технічної і професійно-педагогічної підготовки; суспільними та професійними цінностями і орієнтирами; соціально-економічною ситуацією в країні; фінансово-господарським становищем окремого ПТНЗ тощо. У навчально-виробничій діяльності домінують соціально-пізнавальні («зовнішні») чинники формуючого впливу, позаяк вона визнається «основною» й «обов'язковою», її фактично підпорядковується «внутрішні» мотиви, інтереси, прагнення особистості. За таких обставин педагог визначає обсяг і характер навчального матеріалу, джерела засвоєння знань, контролює навчальну діяльність учнів, прищеплюючи їм потребу в професійному пізнанні, вдосконаленні; здатність до самооцінки і самодисципліни; бажання до професійного вдосконалення.

При цьому, слід урахувувати, що успіх у формуванні культури праці учня ПТНЗ залежить не лише від характеру діалогічного спілкування з педагогом та отриманих у процесі навчально-професійної діяльності знань, умінь, навичок, але й від «інформаційних імпульсів», які він одержує із зовнішнього соціокультурного середовища, від загального рівня якості освітніх послуг та впливу інших джерел комунікації (родина, ЗМІ, контактний колектив, неформальна група тощо). У контексті нашої наукової проблеми становлять інтерес результати експериментального дослідження В.Ковальчука, який, проаналізувавши характер і способи взаємодії «учень – викладач», показав динаміку змін у рівнях їхнього спілкування. Отож, на першому курсі переважав «дилетантський» рівень (49 %), позаяк учні не мали належної яви про навчально-виробничий процес, а на третьому курсі завдяки налагодженню способів взаємодії він домінував лише у 8 % респондентів. Такі зміни автор пояснює тим, що у першому випадку ще зберігався стереотип шкільного навчання, згідно з яким перевага надавалася набуттю теоретичних знань, які не розмежовувалися із практичними вміннями і навичками, а в другому випадку остання вже усвідомлювалися як пріоритетні [3].

Характер спілкування також визначався В. Ковальчуком за формами взаємообміну цінностями: набувши певних фахових компетентностей третьокурсники виявляли активність в оцінюванні й порівнянні якості виробів, тоді як першокурсники через відсутність таких знань і навичок залишалися пасивними у цьому відношенні [3]. Важливо відзначити, що підвищення рівня діалогічного спілкування учень – педагог та вищезгадані цінності формують такі особистісні якості, як цілеспрямованість, ініціативність, креативність, які становлять важливі чинники й передумови формування культури праці учнів ПТНЗ. Корегування й удосконалення взаємин педагог – учень/студент у навчально-виробничому процесі ПТНЗ повинно стати важливим чинником розвитку ціннісно-орієнтаційної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників. Вони відіграють вагомую роль у формуванні емоцій, почуттів та гуманістичних переконань особистості учня та стимулюють їх до самовиховання, подолання недоліків власної поведінки, створюючи важливе підґрунтя для виховання культури праці. Проблема перебудови таких відносин на гуманістичних, демократичних суб'єкт-суб'єктивних засадах та формування професійної етики знайшла широке відображення в сучасній психолого-педагогічній літературі. Зокрема процес формування культури взаємин у ПТНЗ Т.Черкашин представляє у вигляді послідовно змінюваних етапів розвитку самосвідомості: самообмеження, самопізнання, самоаналіз, самокорекція. Досягнення кожного наступного рівня зумовлюється стійкою внутрішньою потребою щодо самовдосконалення [19, с. 11-12]. Така ситуація актуалізує необхідність підвищення психолого-педагогічного рівня викладачів, особливо майстрів виробничого навчання ПТНЗ. Педагог повинен уміти оцінювати емоційний стан учня, зокрема через виявлення почуттів, прагнень як у вербальній, так і невербальній формах, адже такі експресивні компоненти спілкування, як жести, рухи, міміка, темп мовлення мають важливе інформативно-комунікативне значення для налагодження діалогового суб'єкт-суб'єктивного спілкування. Корисним з цього приводу є зауваження І. Кона про те, що не розгледівши «притаманного лише цьому учневі чогось цінного і цікавого», педагог не може виховувати його, бо між ними не має точки опори для людського контакту [4, с. 180]. У контексті взаємин «педагог – учень» та зростання вимог до професійної підготовки майбутнього робітника, зумовлених черговими суспільними викликами, звернемо увагу на проблему мотиваційних чинників, які значною мірою обумовлюють зміст і характер його підготовки, зокрема істотно впливають на процес виховання культури праці у ПТНЗ. Згідно з думкою психологів, вони охоплюють фактично всю сферу, що визначає і формує ставлення до праці, починаючи від морально-ціннісного середовища, в якому зростала особистість (особливо вплив родини) й до мотивів вибору професії, умов праці, прагнення до самореалізації у професійних та позапрофесійних сферах тощо. У такій діалектичній послідовності в майбутнього фахівця утверджується розуміння необхідності одержання знань, умінь, навичок, які дозволять підвищувати продуктивність, раціональність своєї праці, відкривають шлях до кар'єрного зростання. Це актуалізує і спонукає до набуття професійних умінь, якостей, які дозволяють ефективно і раціонально підходити до виконання виробничих завдань, використовувати робочий час, виконувати працю точно, охайно, сумлінно [7, с. 83-86; 12, с. 74-77]. Тобто, ідеться про елементи культури праці, які стають природною усвідомленою потребою особистості.

Слід також урахувувати фактори зовнішнього впливу на формування культури праці учня ПТНЗ. До них відносимо матеріально-технічну базу та навчально-методичне забезпечення - від приміщень і

технічного обладнання до бібліотечних фондів тощо. Їхня відповідність сучасним вимогам є необхідним чинником підготовки сучасного кваліфікованого робітника та формування його культури праці.

ВИСНОВКИ

Отже, культура професійної діяльності учнів та її формування у навчально-професійній діяльності ПТНЗ – це складний багатовимірний поліфакторний процес, що розгортається у контексті основних тенденцій розвитку ПТО, які акумулюють вимоги законодавчих і нормативних актів та соціально-економічні й загальні освітні виклики, з одного боку, та характер міжособистісних стосунків, психічні процеси, властивості особистості, з іншого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт професійно-технічної освіти. Професія : Слюсар з ремонту автомобілів. Код – 7231.2. Кваліфікація – 1-2, 3, 4, 5, 6 розряди. – К., 2006. – 327 с.
2. Закон України «Про професійно-технічну освіту» / Законодавство про освіту "Збірник законів". – К. : Парламентське вид-во, 2002. – С. 29–50.
3. Ковальчук В. І. Від профорієнтації до культури праці / В. І. Ковальчук // Науковий вісник Чернівецького університету: 36. наук. праць. Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2002. Вип. 137. – С. 59–64.
4. Кон И. С. Психология старшеклассника: пособ. для учителей. – М. : Просвещение, 1980. – 191 с.
5. Концепція Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки [електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://osvita.ua/legislation/proftech/8836>
6. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Проф.-техн. освіта. – 2004. – №3. – С. 2–5.
7. Морева Н. А. Педагогика среднего профессионального образования : учебник для студ. высш. учебных заведений : в 2 т. / Н. А. Морева. – Т. 1: Дидактика. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 432 с.
8. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року Ніколаї Г.Ю. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень. – Суми СДПУ ім.. А.С.Макаренка, 1999. – 106 с.
9. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України / Н.Г. Ничкало. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 322 с.
10. Ніколаєнко С. Інноваційний розвиток профтехосвіти / С. Ніколаєнко // Професійно-технічна освіта. – 2007. – № 3. – С. 5–7.
11. Пальчук М. І. Система професійної підготовки виробничого персоналу в наукових дослідженнях і педагогічній теорії / М. І. Пальчук // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2010. – № 26–27. – С. 6–10.
12. Пидкасистый П. И. Педагогика: учеб. пособ. для студ. пед. вузов и пед. колледжей / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогическое общество, 1998. – 640 с.
13. Про затвердження «Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах». Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.05.2006 № 419. Із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства освіти і науки № 731 від 05.08.2008; № 1019 від 10.11.2008; № 746 від 10.07.2015 zakon.rada.gov.ua/go/z0711-06
14. Радіонова Н. М. Стан і перспективи розвитку системи професійної підготовки кваліфікованих робітників / Н. М. Радіонова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2013. – № 3. – С. 130–137.
15. Стаднійчук І. П. Необхідність уведення новітніх підходів у професійну підготовку майбутнього фахівця / І.П. Стаднійчук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2014. – Вип. 38. – С. 171–176.
16. Указ Президента України від 08.05.1996 р. № 322/96 «Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти в Україні» <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=322%2F96>
17. Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти» <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=347%2F2002>
18. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні» від 18.09.2004 р. № 1102/2004 <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1102%2f2004>
19. Черкашина Т. В. Формування культури взаємин між викладачами і студентами у навчально-виховному процесі технікуму : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Т.В.Черкашина. – Луганськ, 2008. – 23 с.